

В І Д Г У К
офіційного опонента
доктора педагогічних наук, професора
СТЕПАНЮК АЛЛИ ВАСИЛІВНИ
на дисертацію **ГАЛИЦЬКОЇ НАТАЛІ ЄВГЕНІВНИ**
на тему «Розвиток дослідницьких умінь учнів на уроках
природничо-математичних дисциплін у закладах
загальної середньої освіти (кінець 50-х – початок 90-х рр. XX століття)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні педагогічні науки

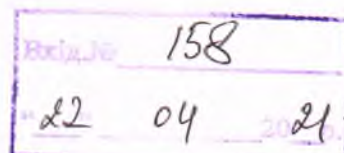
Актуальність теми дисертації

Актуальність проблеми, обраної дисертанткою для дослідження, сумніву не підлягає. Її науково-педагогічне осмислення викликано необхідністю удосконалення процесу формування дослідницьких умінь школярів у зв'язку з оновленням усієї освітньої галузі, що характеризується переорієнтацією зі знаннєвої парадигми на компетентнісну, і ґрунтується на діяльнісному та особистісному підходах. В умовах, коли розвиток суспільства характеризується зростаючою динамічністю, виходом на нові рівні пізнання природи, особливого значення набуває ініціативність молоді, її прагнення виявляти новизну і здатність активно досліджувати складність мінливого світу, а також створювати нові оригінальні стратегії діяльності. Відтак значний потенціал для розвитку творчих здібностей учнів закладений у дослідницькій діяльності.

Незважаючи на досягнення в галузі природничо-математичної освіти, зміну її цілей і змісту, спостерігається пасивність учнів під час засвоєння навчального матеріалу, зниження пізнавальної активності і самостійності школярів, що призводить до погіршення якості освіти, нездатності їх самостійно здобувати знання. Дослідження TIMSS також підтверджують недостатній рівень умінь українських школярів у виконанні багатьох типів завдань, що мають дослідницький характер. Разом з тим, навчання природничо-математичних дисциплін має великий потенціал для формування дослідницьких умінь учнів і вимагає вироблення наукового підходу до забезпечення умов ефективної дослідницької діяльності школярів. Багато чого для вирішення цієї проблеми можна почерпнути в історичному досвіді нашої країни.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради «Історико-педагогічні аспекти розвитку неперервної освіти в Україні та зарубіжжі» (державний реєстраційний номер 0115U002891). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (протокол №1 від 12.01.2017 р.).

Наукова новизна одержаних результатів

Даючи оцінку головним здобуткам дисертаційного дослідження, варто зробити акцент на таких результатах, що мають наукову новизну.

По-перше: системно досліджено науково-педагогічну проблему формування дослідницьких умінь на уроках природничо-математичних дисциплін у закладах загальної середньої освіти України другої половини ХХ ст., що було зроблено вперше. Обґрунтовано періодизацію формування дослідницьких умінь учнів: I період (1958 – 1964 рр.) – змістово-ідеологічний (визначення і становлення змісту середньої освіти формувалися винятково під ідеологічним впливом); II період (1965 – 1972 рр.) – освітньо-політехнічний (політехнічна освіта набирає обертів, що сприяє застосуванню на уроках дослідницького методу; у методиці викладання предметів робляться спроби класифікації вмінь); III період (1973 – 1993 рр.) – трансформаційно-дослідницький, який поділяється на 2 субперіоди: перший субперіод (1973 – 1983 рр.) - введення в освітній процес методів та прийомів, що сприяли розвитку дослідницьких умінь на основі дослідницького підходу; другий субперіод (1984 – 1993 рр.) – підвищення якості природничо-математичної освіти. Здійснено ретроспективний аналіз тлумачення змісту дослідницьких умінь учнів на уроках у досліджуваній період.

По-друге: виявлено чинники, що впливали на формування дослідницьких умінь учнів на уроках природничо-математичних дисциплін у закладах загальної середньої: політико-ідеологічні (домінування радянської ідеології; культ особистості змінюється засудженням; період будівництва соціалізму; перебудова; розпад СРСР; формування української державності); соціально-економічні (науково-технічний прогрес, криза та занепад економіки); освітньо-правові (перехід до загальної політехнічної освіти, розроблення предметних нормативно-правових документів); педагогічно-змістові (оновлення змісту освіти; відродження дослідництва; конвергентна редакція дослідницьких умінь).

По-третє, обґрунтовано можливості творчого застосування історичного досвіду роботи з учнівською молоддю в закладах загальної середньої освіти України: системний підхід до вивчення предметів природничо-математичних дисциплін; відновлення шкільної навчально-дослідної ділянки в сучасних реаліях; розвиток пошуково-дослідницьких здібностей учнів; запровадження методики учнівського експерименту засобом дослідницького методу; мультидисциплінарна інтеграція як засіб розвитку STEM-освіти; робота з динамічними наочними посібниками; удосконалення методики проведення лабораторних і практичних робіт; проведення уроків на природі для учнів середньої та старшої школи; створення передумов для наукових експериментальних досліджень на уроках; викладання предметів природничо-математичних дисциплін у літній школі Малої Академії Наук; упровадження у навчальні програми теоретико-практичних частин агробіологічної та агротехнічної наук з елементами профорієнтаційного супроводу; виконання учнівських досліджень для розв'язання проблем екології.

По-четверте, під час дослідження подальшого розвитку набули положення та висновки щодо ефективності застосування форм і методів розвитку дослідницьких умінь учнів та у науковий обіг введено маловідомі

архівні матеріали ДАХО: ф. Р-3316, оп. 1, спр. 80, 119, 148, 165, 184; ф. Р-3706. Оп.1. спр. 248, 250, 251, 293, 378. ЦДАВО України: ф.166, оп.15: спр. 2457, 2587, 2590, 2937, 2944, 3212, 4950, 5384, 6863, 8583.

Вважаємо коректним формулювання зазначених елементів наукової новизни; вони відповідають нормативним вимогам, що ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Сформульовані Н.Є. Галицькою у дисертації наукові положення, висновки і рекомендації є логічними, аргументованими, послідовними, змістовними.

Достовірність результатів, що було отримано, підкріплюється: опрацюванням великої кількості джерел, зокрема архівних, використанням здобувачем сучасних методів дослідження, обґрунтованістю головних положень дослідження, апробацією та впровадженням результатів дослідження в площину практичної діяльності закладів загальної середньої освіти.

Переконливим та змістовним є обґрунтування теми, обраної здобувачкою для дослідження. Низка поставлених для вирішення завдань розкриває зміст теми та сприяє реалізації визначеної мети.

Вірогідність наукових положень, переконливість висновків та рекомендацій, що було сформульовано, обумовлені чіткою логікою викладення матеріалу, різноманітністю та глибиною опрацювання використаних джерел.

Джерельну базу дослідження становлять законодавчі та нормативні акти, звіти, матеріали конференцій, з'їздів, які регламентували освітню діяльність у закладах загальної середньої освіти України; статистичні дані, монографії, історико-педагогічна література, фахові журнали, дисертації, автореферати досліджуваного періоду, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України (м. Київ), Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського НАПН України (м. Київ), Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Гончара. Використано матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади й управління (м. Київ), матеріали державного архіву Херсонської області, інтернет-ресурси.

Позитивне враження справляє коректне використання методів дослідження (пошуково-бібліографічний – з метою систематизації і класифікації архівних документів, вітчизняної та зарубіжної науково-педагогічної літератури, законодавчих актів України; історико-педагогічний – для аналізу архівних і друкованих джерел, матеріалів періодичної преси, дослідження еволюції процесу формування дослідницьких умінь на уроках в закладах загальної середньої освіти України; предметно-цільовий – аналіз історичної, педагогічної, психологічної літератури другої половини ХХ ст.; концептуально-порівняльного аналізу, за допомогою якого зіставлялися наявні в історії психолого-педагогічні теоретичні підходи до визначення й обґрунтування умінь на уроках природничо-математичних дисциплін; діахромний – для розмежування досліджуваного періоду на етапи для виявлення змін; хронологічний – дослідження динаміки розвитку дослідницьких умінь на уроках; загальнонаукові (аналіз, синтез, зіставлення, порівняння, узагальнення, систематизація, інтерпретація) з метою вивчення

змісту, форм та методів розвитку дослідницьких умінь учнів на уроках, уточнення понятійного апарату. Використані Н.Є. Галицькою в науковому пошуку методи дослідження дозволяють якісно вирішити завдання дослідження та реалізувати його мету.

У дослідженні чітко аргументовано визначення **хронологічних меж**. Нижня межа пояснюється тим, що у грудні 1958 року прийнято Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в УРСР», який окреслив основні напрями проведення освітньої реформи в Україні. Верхня межа (1993 рік) зумовлена затвердженням Постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.93 № 896 Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), за якої в Україні створюються передумови для розвитку інтересів, нахилів і здібностей учнівської молоді, серед яких чільне місце посідають Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси науково-дослідницьких робіт МАН.

Досягнення визначеної мети й розв'язання завдань, поставлених у дослідженні, засвідчує аналіз основних положень її висновків. Зміст виконаної роботи відповідає меті та поставленим завданням.

Достовірність результатів дисертації, а також їхня обґрунтованість, підтверджується їх оприлюдненням на науково-практичних конференціях різного рівня: міжнародних (проведених в Україні – 11 шт, закордоном – 3 шт); всеукраїнських (6 шт) та висвітленням у 33 авторських публікаціях, з яких – 9 статей у фахових науково-педагогічних виданнях України, 3 статті у міжнародних виданнях.

Висновком, що представлені в дослідженні, властиві достатній рівень повноти, виваженості, логічності та обґрунтованості.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Її структура є абсолютно виправданою. Побудова основних частин дисертації свідчить про логічність та завершеність викладу матеріалу. Обраний Н.Є. Галицькою ракурс дослідження проблеми надає роботі новизни і наукової цінності. Кожний з розділів дисертації характеризується певним внеском у вирішення проблеми формування дослідницьких умінь школярів на уроках природничо-математичних дисциплін у закладах загальної середньої освіти України другої половини ХХ ст.

Імпонує нам логіка дослідження, яка передбачає, насамперед, цілісний розгляд проблеми, далі – аналіз її компонентного складу, а завершується узагальненням щодо доречності використання прогресивних ідей історичного досвіду в сучасних умовах. Такий підхід повністю узгоджується із закономірностями процесу наукового пізнання, який здійснюється в межах ланцюга S^1-A-S^2 та дозволяє змодельовати бажаний процес і результат формування дослідницьких умінь школярів. Далі це модельне уявлення використовувалось як метод дослідження проблеми. Так, дисертантка дає цікаве авторське визначення поняттям «дослідницька діяльність» (с.46), «дослідницькі вміння» (с.54), пропонує класифікацію дослідницьких умінь (с.60).

Заслуговує на схвалення використання авторкою конкретики під час дослідження проблеми. Приміром, приклад використання дослідницького

методу Сотнік О.П. (с.114), тематики навчально-дослідних робіт 1961-1962 н.р., яка не втратила актуальності і в наш час. Також нам імпонує і те, що авторка уміло відстоює власну точку зору на тлумачення історичних фактів (с.139-140).

Висновки є логічними. У них в узагальненому вигляді представлено основні здобутки дисертантки, відображено зміст роботи та висвітлено головні результати дисертаційного дослідження. Вони завершують дисертацію, підкреслюючи її наукову значущість та практичну цінність, що дає змогу стверджувати, що поставлені у дослідженні завдання виконано, а мету – досягнуто.

Відзначимо, що додатки, які містяться у дисертаційній роботі, увиразнюють та поглиблюють уявлення про її зміст.

Вивчення матеріалів дисертації Н.Є. Галицької дає змогу зробити висновок про те, що підґрунтям отриманих наукових результатів є аналіз нормативно-правової бази, архівних джерел, наукової, навчально-методичної літератури, їх усебічне студіювання, а також емпіричні наукові розвідки, авторські узагальнення й виокремлення інноваційних ідей. Усе зазначене дає підстави стверджувати, що мета роботи в процесі виконання дослідження була досягнута, а сама дисертація є завершеною науковою працею.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Проведений аналіз дисертаційного дослідження дозволяє стверджувати, що результати дисертаційного дослідження Н.Є. Галицькою мають теоретичну й практичну значущість. Матеріали дослідження можуть бути використані для наукового обґрунтування сучасних тенденцій формування у школярів дослідницьких умінь, розширення, доповнення та оновлення шляхів реалізації принципу «навчання через дослідження» на основі врахування виявлених продуктивних ідей формування дослідницьких умінь учнів у досліджуваний період розвитку вітчизняної школи.

Розроблений авторський спецкурс «Розвиток дослідницьких умінь учнів на уроках природничо-математичних дисциплін у закладах загальної середньої освіти» може слугувати основою для конструювання вибіркової навчальної дисципліни професійно-методичного спрямування підготовки здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Природничі науки), 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) тощо. Дисертаційні матеріали та висновки можуть бути використані під час підготовки посібників та навчально-методичної літератури з історії педагогіки, теорії навчання й виховання для викладачів та студентів вищої школи, для вчителів природничо-математичних дисциплін. Вони можуть слугувати основою для пошукової діяльності студентів, магістрантів, аспірантів з питань розвитку змісту шкільної природничо-математичної освіти.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Результати дослідження відображено в 33 публікаціях автора: з них – 9 статей у фахових науково-педагогічних виданнях, з них: 2 у співавторстві, 3 статті у міжнародних виданнях (Польща, Італія), 18 публікацій у збірниках матеріалів конференцій, 5 статей у науково-методичних журналах, 1 спецкурс.

Зазначені публікації відображають основні наукові положення, зокрема ті, які здобувачкою винесено на захист дисертаційної роботи.

Дисертація Н.Є. Галицькою відповідає принципам академічної доброчесності. Жодних порушень не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Н.Є. Галицької вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання:

1. У тексті роботи чітко визначено науковий апарат дослідження, однак виокремлені суперечності мають стосуватись не досліджуваного історичного періоду (с.31), а реалій сьогодення та можливостей застосування прогресивних ідей історичного досвіду для приведення освітнього процесу у відповідність до сучасних вимог Нової української школи.

2. У меті дослідження авторка правомірно зазначає доцільність аналізу проблеми «з метою екстраполяції творчих прогресивних ідей у сучасне освітнє середовище» (с.32). Це саме стосується і 5 завдання дослідження (с.33). Однак, у змісті дисертаційної роботи, на нашу думку, недостатньо висвітлено механізм екстраполяції цих ідей та конкретні приклади їх впровадження в освітній процес. Цікаво було б нам ознайомитись також із негативними ідеями історичного досвіду.

3. При окресленні меж наукового пошуку у першому періоді (змістово-ідеологічний) визначено нижню межу дослідження (1964 р.), але вона стосується більше природничих предметів, а з математикою пов'язана опосередковано. Доцільно було б в обґрунтуванні меж дослідження цілісно розглядати процес розвитку дослідницьких умінь учнів у природничо-математичній освіті загалом.

4. У п. 1.3. «Періодизація розвитку дослідницьких умінь учнів на уроках природничо-математичних дисциплін» виокремлено періоди. Третій період (трансформаційно-дослідницький) має два субперіоди. Бажано було б дати назви субперіодам, які б лаконічно відображали їх сутність, тим більше, що дисертантка у змісті роботи розкриває їхню характеристику (с.88, 91).

5. Завдання 3 і 4 дослідження стосується різних рівнів конструювання змісту освіти: першого (загальнотеоретичного уявлення) та четвертого (рівень педагогічної діяльності). Робота значно виграла б, якби у ній було розглянуто реалізацію проблеми на усіх її рівнях (навчального предмету (проаналізовані програми), навчального матеріалу (охарактеризовані підручники), особистісного надбання школярів. Крім того, доцільно було б структурувати проаналізовані зміст, форми та методи роботи, що спрямовані на розвиток дослідницьких умінь учнів, у вигляді порівняльної таблиці, розділивши їх за предметами.

6. Цілісність розробки досліджуваної проблеми, її наукова та практична значущість значно зросли б, якби у здійсненні наукового пошуку автор базувався на уявленні про зміст освіти як соціальному досвіді, культурі, яку нагромадило людство у процесі свого історичного розвитку, його структурних компонентах (знання, уміння, досвід творчої діяльності, емоційно-ціннісне ставлення до об'єктів природи та власне знання). Однак, це уже побажання для виконання подальшого наукового пошуку.

Вважаємо, що вказані зауваження не знижують теоретичної і практичної цінності дослідження, проведеного здобувачкою, яке можна схарактеризувати як цілісне, концептуальне, самостійне та завершене, що є вагомим внеском у розвиток історії педагогіки.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ І ОЦІНКА ДИСЕРТАЦІЇ

Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертація Галицької Наталії Євгенівни на тему «Розвиток дослідницьких умінь учнів на уроках природничо-математичних дисциплін у закладах загальної середньої освіти (кінець 50-х – початок 90-х рр. XX століття)» є завершеним, цілісним, самостійним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне та практичне значення, робить внесок до розвитку педагогічної науки. У роботі отримано науково обґрунтовані результати, які дали змогу автору здійснити нове вирішення актуальної наукової проблеми зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Ураховуючи актуальність, новизну і значущість результатів дослідження для педагогічної науки в цілому та історії педагогіки зокрема, відзначимо, що рецензована робота заслуговує на позитивну оцінку. Дисертація відповідає чинним вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 року, а її авторка, Галицька Наталія Євгенівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної біології
та методики навчання природничих дисциплін
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Алла СТЕПАНЮК